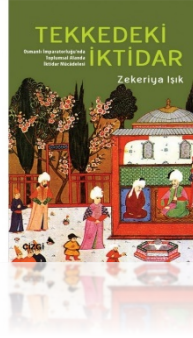

Tekkedeki İktidar

Zekeriya Işık, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2017, 184 S.

Pembe Betül Fidan*

Tekke ve zaviyeler, hem tarikatların inanç ve zihin dünyasına ev sahipliği yapmaları hem de bu düşünce ve pratikleri muhafaza etmek suretiyle çevreye ve zamana yayılmasına zemin hazırlamaları yönünden de önemli bir işleve sahiptir. (s.7)

Tanıtımına yer verdiğimiz eser, yazarın lisans eğitimini Tarih üzerine yaptıktan sonra hazırladığı, “Osmanlı Toplumunda Devlet-Tarikat İlişkileri” başlıklı doktora tezinden yararlanarak kaleme almıştır. Işık, “Şeyhler ve Şahlar”, “Devlet ve Tarikat” ve “Zaman Ayarlı Kaos” kitaplarının da müellifidir.

Kitabın kapağındaki gravür Kanuni Sultan Süleyman’ın, Şeyh Abdüllatif Efendi ile buluşmasını resmetmektedir (s. 13). Osmanlı döneminden bir şeyh ve sultanın buluşmasının resminin tercih edilmesi okuyuculara kitabın içeriği hakkında ipuçları vermektedir. Yazar kitabında sosyo-politik gücün tekke ve zaviyelerde toplanmasından ve bu gücü elde etmek isteyen devlet, bürokratlar, yerel güç odakları, tekke içinde oluşan klikler ve aynı tekkenin farklı ekollerinin tarikatları arasında mücadelelerden bahsetmektedir.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, btlfdn50@gmail.com, 0000-0001-5226-9800

Işık, çalışmasında tekkenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda halkın gözünde ne denli bir öneme sahip olduğunun ve şeyhin bu sebeplerden ötürü karizmatik lider konumuna geldiğinin altını çizmektedir. Devlet başta olmak üzere yönetim kademesindeki yerel otoriteler ve kimi zaman da diğer tekke erbabı, şeyhlerin bu konumunu tehlike olarak da addetmişlerdir. Yazar bu yüzden yaşanan çatışmaları iki başlık altında anlatmıştır. Bu başlıklar “Tekke Dışındaki Unsurlarla Yaşanan Nüfuz Mücadeleleri” ve “Tekke İçinde Yaşanan Nüfuz Mücadeleleri”dir.

Eserin Giriş bölümünde tekke kelimesinin kökeninden başlanarak zaviye kelimesiyle ayrımı ve tasavvuf erbaplarınca kullanılan diğer terimler açıklanmıştır. Ardından, doğal bir teşekkül süreci geçiren tarikatların ilkinden-Osmanlı döneminin sonuna kadar kurulan tekkelerden ve devletle ilişkilerinden bahsedilmiştir.

Yazar amacını şu cümleyle açıklar:

... Mücadeleler üzerinden tekke ve tarikat dünyasında yaşanan bir takım değişim ve dönüşümler ile yer yer ortaya çıktığı görülen yozlaşma ve bozulmaların izini sürmek; Osmanlı devlet ve toplumunda XIX. Yüzyıl modernleşme süreciyle birlikte görülen bir takım gelişmelerin tekkede ve tekke postu etrafında dönen nüfuz mücadelelerinin mahiyetinde yarattığı değişiklikleri ortaya koymaktır.

Birinci bölümde, tekkenin yapısal özellikleri üç alt başlıkta ele alınmıştır. İlki tarikat erbabı ile şeyh arasındaki kuvvetli bağıdır. Işık bu durumu aşağıdaki menkıbe ile ifade etmektedir:

Hoca Ahmed Yesevi ya da geleneğe göre onun dervişlerinden biri ocakta yanan bir odun parçasını alarak havaya fırlatmış, odun Hacı Bektaş'ın Diyar-ı Rum'daki görev yerine yani Suluca Kara Öyük'e düşmüştür. Bu dut dalı, bugün hala var olan kutsal dut ağacı olarak kabul edilir (s. 38).

İkincisi alt başlık ise tekkenin sosyo-ekonomik yönü üzerinedir. Tekkedeki giderler ve bu giderlerin yöneticilere getirdiği sorumlulukların çözümü için oluşturulan vakıf-tekke modelinden söz edilmektedir. Üçüncüsü ise tekkenin sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik yapısıdır. Yani halk ile tarikatın inanç bakımından paralellik göstermesi aralarındaki bağın niteliğine değinilmektedir. Bu üç unsur çeşitli otoritelerin, şeyhliğin karizmatik liderliğine müdahalelerine sebebiyet verebilmiştir.

Osmanlının kuruluş döneminde tekkelerin devletin genişlemesinde büyük yardımı olmuştur. Devletin siyasi düşüncesini gönüllü olarak yaymışlar ve toplumun, devletin siyasi görüşlerine itaatini sağlamışlardır. Klasik dönemde de siyasi anlamda devletten farklı düşünen tarikatlar birer tehdit unsuru olarak görülmüştür. Devlet tehditleri ortadan kaldırmak için tarikatlara müdahalelerde bulunarak şeyh atamaları yapmıştır. Şeyhler sivil ve resmi yollarla teftiş edilmişlerdir. II. Meşrutiyet'e kadar şeriat yönünden denetlenen şeyhler, sonrasında hükümete karşı faaliyet gösterip göstermeme bakımından denetlenmiştir. Devletin tekke ve zaviyelere müdahale sebepleri şöyle özetlenebilir: Şeyhlerin görevlerini yerine getirmemeleri, modernleşme sürecinde tarikatların vakıf gelirlerine el konulması nedeniyle itibar kaybı, tekke ve zaviyelerin ulaşım ve yerleşim yeri açma gibi işlevlerini yerine getirmemesi, tekke ve zaviyelerde kural konulmasına ihtiyaç duyulması, bürokrasinin farklı mertebelerindeki kimselerin mürit olmaları ve vakıf gelirlerindeki sıkıntılar...

İkinci bölümde, Osmanlı döneminde tekkelerin içinde yaşanan nüfuz mücadeleleri Çorum Piri Baba Tekkesi özelinde ele alınmıştır. Öncelikle tekkenin tarihi ele alınmış, ardından vârisleri arasında çıkan nüfuz kavgalarına yer verilmiştir. Sonuç kısmında, Işık şu sözleri çalışmasını özetler niteliktedir:

Bütün bu veriler ışığında aslında bu çalışma sadece tekke iktidarı etrafında dönen iş ve işlevlere, mücadele ve çatışmalara dikkat çekmemiştir. Aynı zamanda araştırmacılara, bir tekkenin veya tekkelerin tarihi seyrini izlemenin aslında Osmanlı sosyal ve içtimai hatta yer yer siyasi ve askeri tarihinin bilinmeyen birçok yönüyle ortaya konmasına katkı sunacağına dair de önemli ipuçları sunmuştur. (s. 172)

Eserin hazırlanmasında yararlanılan başvurular, “Arşiv Kaynakları” ve “Diğer Kaynaklar” başlıkları altında derlenmiştir. Sayfa altı dipnotlardaki geniş izahat, okuyucuya bütünlüklü bir bakış açısı sunmaktadır. Sonraki baskılarda “İndeks” ilavesi, kitabın başvuru niteliğine olumlu katkı sağlayacaktır. Latinize edilmiş geniş Osmanlıca alıntılar, uzun cümle kuruluşları metnin akıcılığına sekte vursa da yazarın çabası tarihe ışık tutacak niteliktedir. Çalışmasından ötürü Zekeriya Işık'ı ve eseri okuyucuyla buluşturan Çizgi Yayınevi'ni tebrik ederiz.